

Epitaf över

Herman Victor Nicolai Parland

Den som med öppet sinne och hjärta vill läsa denna krönika, även den framsprungna ur hjärtat, bör acceptera en något ålderdomlig stil, då subjektet självt använde ord som ”skrida” i stället för ”gå”...

Och om han talade om sextioalet avsåg han – som Georg Grotenfelt visat i sin innerliga, vackra och djupa dokumentär om Herman Parland – 1860-talet, inte den tid ett sekel senare, som vi numera idealiserar i nostalgisk ålderdomlig längtan och saknad, som en tid då allt tycktes möjligt i ungdomlig yra...

Professor emeritus Herman Parland har lämnat det jordiska, en unik personlighet, lika originell, begåvad, kreativ i sitt tänkande, i sin encyklopediska kunskapsmassa, i sin livsvilja och enastående passionerade intellektuella nyfikenhet som sina mera kända bröder. Hans krav på matematiskt exakt klarhet var större än bröderna Ralfs och Oscars intresse för det fantastiska, överdrivna och egendomliga. Förmodligen delade han en del av det skenbart distanserade och ironiska med den äldste brodern Henry. Självt levde han ut tendenser till det fantastiska och överdrivna i sin klädsel – bland annat olika mössor där höjden var ett viktigt inslag – och i den ryska, för oss mer germanskt uppfostrade främmande viljan att hävda

någon absurd eller egendomlig tanke ”to the bitter end”. För att följande dag inta en helt motsatt ståndpunkt. Det låg något sokratiskt i de dialoger och dispyter som utspann sig då han var i sina dagars fulla kraft. Detta då hans fantastiska minne fortfarande var oangripet av den process som kallas Alzheimers och som satte in först då han passerat nittio. Innan dess gav han sig inte om man nämnt ett namn innan man klarlagt alla i den personens släkt, släktens historia och så vidare. Och det gick inte alls att smita undan, för oftast visste han hundra gånger mer om den personens bakgrund än man själv. Inga halvmejsyrer eller undanflykter hjälpte där, inte...

En genial personlighet, som i motsats till sina expansiva och faustiskt strävande bröder vägrade

Herman Parland. Ur Georg Grotenfelts dokumentär Hermanfilmen, 2012.

att bete sig. Trotsigt och envetet, i obruten lojalitet höll han fast vid det genuina, det folkliga, det sanna och okonstlade i alla dess olika former och gestalter. Speciell sympati kände han för det samiska, det finska, för minoriteter han såg som förtryckta, berövade natur och traditioner. Han var därför ytterst skeptisk mot ideologier eller rörelser som hävdade någon som helst form av övermänniskoideal eller såg ner på andra, och mot individer som i högmod betedde sig som översittare mot honom eller andra, vilket hans antagonist i syskonskaran, min far Oscar, gjorde. Den aspekten gav honom stor inre styrka och kraft att både uthärda och överleva.

Grunden till detta lades redan då familjen bodde på gården Tikkala i Karelen av hans barnsköterska Vahi, som var finsk-karelsk och som måste ha varit en oändligt stark, klok och kärleksfull personlighet. Med stort, starkt och konsekvent tålamod räddade hon ett av mamman bortstött och utstött barn alltifrån hans första tid fram till 8-årsåldern. Hon skyddade, försvarade och vårdade honom; en grannliga uppgift i en familj där ytterst ålderdomliga, egenomliga ideal parades med livshunger, oändlig intellektuell nyfikenhet, kunskapsbegär, vetenskap, filosofi och stora kulturella och konstnärliga krav och förväntningar. På något sätt motarbetades Herman speciellt av Oscar som skuffade bort honom från pianot, och det förvända visade sig även i att Herman inte ens fick gå i skola de första åren. I likhet med sina bröder var han en excellent tecknare, men utan deras drömmar om och ambitioner att bli konstnär. Men det finns porträtt och andra teckningar av hans hand som visar en klar talang. Hans funktion var att på sin mor Ida Marias order varje dag bära portörer med mannagrynsgröt och saftsås till de äldre bröderna i skolan i Grankulla. Min teori är att detta var en följd av moderns patologiska bindning vid den äldsta sonen Henry, som ansågs vara klen och sjuklig. Han fick alltid bättre mat än de andra och så vidare. Mycket riktigt dog Henry 22 år gammal medan Herman levde till 102. De övriga bröderna levde trots sina ofta vildsinta och slitsamma tendenser även de till hög ålder.

Till det finlandssvenska förhöll han sig lätt skeptiskt, ironiskt. Upplevde väl det överbetonat finlandssvenska som instängt, inskränkt och orättfärdigt. Familjen var petersburgsk, farfar Henry

HERMAN PARLAND föddes 17.1 1917 i Viborg. Död 12.6 2019 i Helsingfors. Han blev student från Grankulla Samskola 1935. Han deltog i båda krigen i ingenjörstrupperna och uppnådde löjtnants grad. 1941 blev han utexaminerad från Tekniska Högskolan i Helsingfors som diplomingenjör i byggnadsteknik. Han arbetade som assistent vid byggnadstekniska laboratoriet 1941–1950. Arbetade 1950–1967 som forskare kring betong på VTT. Han doktorerade 1968. Åren 1958 och -59 arbetade och undervisade han i Addis Abeba vid Building College i ett utvecklingsprojekt med finansiering från Sverige. Åren 1967–71 var han biträdande professor i hållfasthet vid Tekniska Högskolan i Otnäs. Från 1971 fram till 1984 var han anställd som professor i byggnadsstatik vid Tekniska högskolan i Tammerfors. 2018 erhöll han Finlands Vita Ros för sina insatser. Framför allt var han intresserad av forskning, och publicerade en hel del artiklar om hållfasthet hos olika material. Det verkar som om just betong var hans specialitet, även om jag minns att han lovordade trä... Stål och glas var han inte speciellt imponerad av förstod jag då vi talade om 9/11...

OLIVER PARLAND

Francis, eller på ryska Andrej Andrejevitj Parland, var en central figur i stadens engelska minoritet och han var bror till den arkitekt Alfred Parland, som ritade Kristi uppståndelskyrka, "Kyrkan på blodet". Mormorsfar Beckman var tysk och pastor i den tyska Katarinaförsamlingen på Vasilijön i centrala Petersburg. Släkten Parlands språk var traditionellt engelska, ryska och tyska. Familjen var van att bolla med olika tillhörigheter och nationaliteter. Herman kunde ironisera över den som seglade i en båt kallad Östsvensken, den som köpte "Finlandskorv" i butiken. Djupt gripen blev han av Sibeliuss musik. Samtidigt talade han ju minst fem språk, förstod och läste än flera, antagligen långt över tio. Detta i kombination med hans otroliga intresse för naturvetenskap kunde leda till oxymoroner, som att han då han

uppvaktade min halvsystem Birgitta kunde komma med formuleringar som: ”du har så vackra ödlehänder” eller ”dina ögon är som grodplingor”... Skall vi säga att flerspråkighet både kan framföda sällsamma och estetiskt mer eller mindre revolutionerande nyskapelser.

Då ålder och minnesförlust skapat ett reducerat själsliv, där det ursprungliga utkristalliserar sig, framträdde så den grundläggande barndomskonflikten; Herman ställde alltså med tiden allt oftare frågan: ”Vem var köckigast”... Alltså vem var jämförelsevis mest stormodig, arrogant, högfärdig. Då befann vi oss dels i syskonrivalitetens universum, dels i ”der Grankulla Sumpfs” med högfärdiga Granpojkar av den art som lever mer eller mindre högt på att ”pappa betalar”...

En hel epok gick i graven med honom, en epok som omfattade ett drygt sekel och fyra krig, varav han deltog i två, som konstruktör i ingenjörstrupperna, både i Vinterkriget 1939–40 och det vi helst kallar Fortsättningskriget 1941–44. Herman var som han sade ”född på den goda tsarens tid”. Upplevde alltså kejsarligt envælde, inbördeskrig, fred, dyrtid, uppbyggnad, invasion av släktingar som blivit utblottade och flytt från Sovjet, överfall på Finland, mellanfred, ett fortsatt krig i suspekt sällskap, sin moders död på ett psykiatriskt sjukhus, mycket av dramatik, död och den våg av mer eller mindre olyckliga skilsmässor som följde i krigens spår. Själv förälskade han sig i min halvsystem på mödernet, Birgitta Enckell, då han själv var i tjugooårsåldern, hon en tio år yngre 14-åring. Hans höga moral och mänskliga klokhet gjorde att han inte yppade sina känslor innan hon var myndig. Han väntade trofast. De gifte sig 1947. Det blev ett livslångt äktenskap som ändade först med Birgittas död 2018, ett rikt, kärleksfullt och oerhört kreativt, men ingalunda enbart idylliskt äktenskap. Båda hävdade sina åsikter, egenheter och uppfattningar, respektfullt och intresserat men dock envetet och konsekvent. Skillnader i åsikter som den andra uppfattade som ”tokiga” uthördades med mild och tolerant humor.

Tre teman känner jag att jag måste beröra i detta epitaf, tre att genomföra.

Det första är ett starkt personligt behov att på något sätt postumt skapa en försoning mellan min far

Oscar och hans yngste bror Herman. Att Oscar plågade och skrämde Herman är ett oavvisligt faktum. Varför han gjorde så, och varför syskonrivaliteten fick en så olycksalig form, sammanhänger med min farmors psykotiska genombrott som började ta form i och med Hermans födelse i en svår förlossning. Hela sitt liv hade hon hoppats på en dotter, och Herman blev den ultimata besvikelsen. Han försköts omedelbart av henne, och barnsköterskan Vahi blev den som gav Herman kärlek och skyddade honom mot Oscars tilltag. Han blev ”kökspojken”, avundad av Oscar för de godbitar Vahi stack åt Herman, åtminstone i Oscars fantasi. Enligt Oscars skrivelser och berättelser fick han själv och Ralf tidvis gå hungriga, speciellt i samband med krig och dyrtider. Av vad jag förstätt utsatte Oscar, och kanske även övriga i familjen, Herman för en viss mobbning för att vara ”tjock” då han var liten. På bilder kan man inte se annat än att Herman verkar vara en helt vanlig pojke, mjukare, lugnare och mer känslig än de äldre bröderna som utstrålade mer av rastlös, dynamik och muskulär explosiv otålighet och senig ständig livshunger. Hos Ralf snabbtänkt, samtidigt både en aning ironiskt arrogant och vädjande, charmerande. Hos Oscar mer segt oavlatligt ihärdigt, ibland nästan outhärdligt klamrande. Alla tre kunde ägna sig åt ett intellektuellt översitteri vilket bestod i att spontant förvånat utbrista: ”Hur vet du inte det” / ”Hur kan du inte det”... något som jag ansåg och fortfarande anser är fruktbart, det tvingade en att sätta sig in i vad det var frågan om, och att försöka ge igen genom att se till att aldrig igen hamna i sådan flagrant skam över sin brist...

Den andra punkten är viljan att tradera den stora visdom och insikt om det mänskliga som Herman bar på. Dock utan att han gav den skriftligt uttryck. En liten monografi finns av honom som handlar om ljusets väg och brytning genom prisma och kristall. Där visar han hur den väg ljuset tar alltid är den kortast möjliga. Han aktar sig där för att utsäga några metafysiska slutsatser, men åtminstone för mig visar de hän mot något bortom, det som han kallade ”materialets intelligens”. Han var upprörd över att ingenjörer och arkitekter räknade med den i sina kalkyler vilket innebar att man överskred den beräknade hållfastheten något, av ekonomiska skäl. Jag minns fortfarande mycket livligt hans skadeglädje

Ur Georg Grotenfelts Hermanfilmen. Dokumentären sändes 20.3.2012 i Yle Fem och visades 11 989 gånger i Arenan.

då några höghus som byggdes i Lahtis störtade samman en tidig morgon då vårsolen tinade upp tjälen. Lyckligtvis skedde detta under påskhelgen, så ingen blev skadad. Företaget hette ironiskt nog "Säästöhuippu" (=höjden av sparsamhet!).

Min slutsats är att Herman såg världen i ett "Spinoziskt" perspektiv. Allt var genomträngt av något gudomligt, besjälats och därmed "heligt". Ingenting var i sig meningslöst. Allt var betydelsefullt. Därför betraktade han modeflugor, naiv framstegstro och ytlighet med ironisk skepsis. Jag minns hur jag i barnslig iver anno dazumal försökte övertyga honom om plastens och andra nyheterets förträfflighet. Han pekade då på ett glas och sade att glas varit känt i tusentals år och att vi aldrig kommit på något bättre. Det är först nu på min ålderdom jag förstått att han levde bortom och utanför "tiden" i vår moderna av klockor styrda värld. "Tid är pengar" var definitivt aldrig en ekvation han omfattat.

Till sist då hans relation till detta att vara förälder, make, vän, släkting, onkel. Jag minns min förundran när han en sen kväll tog hand om sin dotter Maria, då knappt årsgammal. Han bar henne omkring, matade, skötte, samtidigt som han med andra handen gjorde komplicerade matematiska beräkningar. Maria hängde helt nöjd, tyst och storögd, trygg och synbart fylld av beundran på hans arm. Jag frågade

förundrad varför han gjorde så, själv hade jag blivit lärd att man inte fick störa om föräldrarna skrev eller arbetade. Herman sade lugnt förstrött att Birgitta behövde sova... Han var omtänksam mot sina barn på ett sätt som kändes ovant för mig. Samtidigt tyckte jag stundom att han var en aning för hård mot sin son David. Att han inte hindrade honom från att ge sig ut på ställen där han kunde falla och slå sig, utan tvärtom provocerade: "Gå nu dit och fall sen" och så vidare. Och sedan: "si du nu va' som hände, va va det jag sa"... Jag kan tänka mig att det var en omvändning av vad min far Oscar utsatt Herman för då han var liten, då han tvingade Herman att åka nerför "livsfarligt" branta källbackar. Samtidigt var detta ett uttryck för det stora hopp och de förväntningar han ställde på sin förstfödde och ende son. Ville göra honom stark, självständig och kompetent. Vilket lyckades.

För Herman var släkten viktig och det var tack vare hans insatser som vår släkt fortfarande håller kontakt med hans otaliga kusiner och kusinbarn och barnbarn som finns utspridda från Vilnius och Petersburg till Moskva, Svarta Havet och England. Han hjälpte också släktingar både med gästfrihet, vänskap och finansiellt. Herman forskade i släkthistoria och berättade gärna för den yngre generationen om sina senaste intressanta upptäckter. Till

hans begravning kom folk överraskande ända från Cherson.

Jag vet att han i sin barndom, i trots mot brödernas nyfikna och delvis naiva intresse för kommunismen och Stalin (och för att reta sin far) och för att spegla deras ”stolligheter” intog en motsatt position, där han ifrågasatte anglofiler, frankofiler och Sovjetbeundrare. Blev för en tid ”fennomansk” med ett kortvarigt inslag av intresse för Lapporörelsen. Det var då han som 11-åring tillsammans med lekkamraten Fredrik Tigerstedt försåg sig med armbindel och upprättade vägspärrar för ”Biaudessan” som var av fransyskt ursprung, och den respekterade och fruktade ”Lårran” (Laurent). Båda var knutna till Grankulla samskola, Biaudessan lärare i franska och Lårran väl rentav någotslags ställföreträdande rektor. Där tror jag att han i själva verket ville visa på hyckleriet i brödernas och det ”bildade etablissemangets” ställningstaganden. Att han däremot någonsin skulle ha intagit någon genuint fascistoid attityd är uteslutet. Närmast hans ideal verkar ha varit någon form av Civitatio Dei, Gudsstater, mångkonfessionella, mångkulturella ickenationalistiska stater styrda av ”heliga män” eller upplysta heliga härskare. Jag kan tänka mig att han ansåg att störtandet av tsaren, och av Haile Selassie, var av ondo. Tradition och kontinuitet bröts av ohistoriskt motiverade sekulära otyg.

Mina försök att förstå den gåtfulla sidan hos Herman leder till hypotesen att det faktum att finskan Vahi var hans primära modersgestalt gjorde att hans första språk blev finskan, och att hans upplevelse av tid och rum styrdes av den inställning till objekten i världen, vars kasus bestäms av tidsfaktorn, fullbordad handling, ofullbordad handling, handling som är befalld, oviss i framtiden – något som influerar själva tanken, logiken.

Dock skall den fjärde aspekten här utgöra final och coda: Hermans och min halvsystem Birgittas stora, djupa, livslånga kärlekssaga. Ett sällsynt exempel på trohet, tålmod, väntan, förväntan och fullbordan. Något om det som övervinner alla hinder. Okontroversiell eller okomplicerad var den inte.

Via Birgitta kom han även att återfinna det karelska, då gården Vättilä, som var i den Enckell-

ska släktens ägo, utarrenderats och delvis övergått i familjen Pessis ägo. Pessis hörde till de karelska evakuerade. De blev nära vänner till Herman. Och Vättilä blev för honom ett topos där han kunde åter skapa sin lyckliga del av barndomen, det karelska. ”Karjalan maill siel gulda gäköset gukkuu...”

Birgittas glasklara, blixtnabba intellekt var och blev ett outhärligt komplement till Hermans långsamt grundliga, på det fantastiska inriktade. Hennes humanistiskt intuitiva bildvärld som komplement till hans matematiskt-naturvetenskapligt skolade intellekt. Ironiskt nog var Hieronymus Bosch konst ämnet för Birgittas akademiska avhandling. De hade en grundläggande och stor respekt för varandra även i detta avseende, även om både kunde förhålla sig lätt skämtsamt till den andra. Om det var något Herman hade en nästan skräckblandad respekt för var det Birgittas vrede och otålighet.

Obetalbart kärleksfullt vid minnesstunden skildrade svärsonen Magnus Andersson Hermans notoriskt berömda vilja att ständigt hitta genvägar, i detta fall i samband med en båtutflykt. Via en å, en bäck och avslutningsvis ett dike som mynnade ut i ett ingenting släpades båten envist vidare över åker och äng innan man lyckades övertyga Herman om att Birgitta som väntade hemma nog skulle bli arg om man försenade sig ytterligare. Då gick han med på att vända tillbaka samma väg, rädd som han blev för Birgittas reaktion...

Mest präglades deras samvaro av en kärleksfull, smått ironisk tolerans inför den andras egenheter. Birgittas halkyonsnabbt svävande tanke slog stundom ner likt en sjöfågel i Hermans av stor långsamhet och lugn präglade, Saimenlika, väldiga vattenspegel; himmel och horisont kantad av mörk urfinsk barrskog... Då kunde Herman utbrista: Inte ett endaste ord får eller hinner man säga!

De lyckligaste åren, paradiset, var åren i Haile Selassies Etiopien, där Herman arbetade i ett utvecklingsprojekt. Och Birgitta målade de fantastiska vyerna så omväxlande. För deras barn David och Maria är dessa år ett skimmer evig rikedom och lycklig nostalgi.

OLIVER PARLAND